

**ЦЕРКОВНІ ТКАНИНИ XVII – XVIII СТ. З КОЛЕКЦІЇ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМ.
Д.І.ЯВОРНИЦЬКОГО: ІСТОРІЯ ТА ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ
ОСОБЛИВОСТІ**

У 1905 році при Катеринославському обласному музеї ім. О.М.Поля (сучасний Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І.Яворницького, далі – ДІМ), з нагоди століття існування Катеринославської духовної семінарії був створений відділ церковної старовини. Колекція церковного відділу включала крім ікон, євангелій, чаш, хрестів та іншого, багату збірку церковних тканин, в основному XVII – XVIII ст., що походили з запорозьких церков.

В даній статті зроблено аналіз художньо-стильових особливостей церковної тканини з колишніх козацьких храмів, які (тканини) нині зберігаються у фондах та експозиції Дніпропетровського історичного музею. Запорожці велику увагу приділяли не тільки будівництву і архітектурі храмів (у XVIII ст. на території Запорожжя існувало понад 70 церков та два монастирі – Самарський Пустинно-Миколаївський та заорільський Нехворощанський Успенський), але їх внутрішньому оздобленню. На кошти козацької громади храми багато оздоблювалися різьбленням, золоченням, художнім литвом. Крім того, козаки робили багаті вклади до храмів у вигляді предметів церковного начиння, євангелій та коштовних тканин. Тому в колишніх запорозьких церквах наприкінці XIX – початку XX ст. зібралася значна кількість козацьких церковних старожитностей.

Під час своєї подорожі по Запорожжю Д.І.Яворницький зробив описи багатьох церковних предметів і тканин, що знаходилися в тих церквах і були пожертвовані запорожцями. Так, у Новокодацькій Свято-Миколаївській церкві серед багатьох вкладених ікон, літургійних предметів, тканин зберігалися дві ризи – одна на червоному оксамиті з опліччям зі срібла, де був зображений святий Миколай; друга – шита сріблом і золотом, із зображенням хреста на опліччі [1]. Найбільше запорозьких церковних старожитностей, службових тканин і священницького облачення знаходилося у соборній церкві м. Нікополя і у церкві села Покровського, що стали спадкоємицями Покровської церкви останньої Запорозької Січі на річці Підпільній. Так, у нікопольській церкві, зокрема, знаходилися плащаниця 1756 р., вклад Іоанна Гаркуші, куреня Тимошівського, до Покровської січової церкви; дві ризи з гаптуванням золотом і сріблом, придбані: одна – Кошем Чортотлицьким, інша – Кошем на Підпільній і до них дві епитрахилі [2]; а також 28 фелоней з парчі різних кольорів, 12 підризників, 28 пар поручів, 12 епитрахилей, 77 стихарів, 9 священницьких поясів, 57 хустин шовкових і на білому полотні гаптованих золотом, сріблом і шовком, 11 на престольних облачень, 6 пар воздухів, 3 покрови на аналой та різні коштовні тканини. Ці тканини і облачення були перевезені разом з іншими церковними предметами й книгами у місто Нікополь у 1783 р., після закриття Покровської січової

церкви [3]. Ще більше, ніж у соборній Нікопольській церкві, за свідченнями Д.І.Яворницького, зберігалося запорозьких старожитностей у церкві села Покровського. Серед них: антиминос, виданий запорізькій церкві в 1754 р. київським митрополитом Тимофієм Щербацьким за часів кошового отамана Якіма Ігнатовича; дві ризи, одна – зеленого оксамиту з шитим опліччям із зображенням Богородиці, апостолів, євангелістів, друга – малинового оксамиту із зображенням Богородиці й ветхозавітних патріархів; дві епитрахилі зеленого оксамиту із зображенням різних облич; дві короги зеленого кольору, на високих древках, із зображеннями [4].

Отже, завдяки такому багатому матеріалу з церков Запорожжя, у Катеринославському історичному музеї була зібрана значна колекція церковних тканин зусиллями Д.І.Яворницького та його колег. Тільки у 1905 році до історичного музею надійшло дев'ятнадцять підризників, дев'ять фелонів, вісім епитрахилей, сім поясів священницьких, три орарі, сімнадцять воздухів [5]. Значне поповнення культової колекції відбулося завдяки XIII Археологічному з'їзду, що відбувся у Катеринославі у 1905 році. Для виставки, присвяченої даному з'їзду, крім знахідок, вилучених з курганів, необхідно було зібрати предмети церковної старовини з місцевих храмів єпархії. Більше ніж за місяць Д.І.Яворницький зібрав церковні старожитності, що склали багатий відділ на цій виставці. Крім самих предметів, до з'їзду були представлені, членом Катеринославської архівної комісії Володимиром Машуковим, описи та фотоматеріали по церквах та предметам церковної старовини, що зберігалися в Преображенському соборі міста Катеринослава, у ризниці Катеринославського архієрейського дому, в Троїцькому соборі міста Новомосковська, у Самарському Пустинно-Миколаївському монастирі тощо. Описані пам'ятки відносяться у своїй більшості до XVIII ст.; були серед них датовані, з іменами вкладників; деякі – дійсно видатні пам'ятники української, зокрема запорозької, старовини. Наприклад, Володимир Машуков опублікував фотографії та описи підризників XVIII ст., що знаходилися у Троїцькому соборі м. Новомосковська Катеринославської губернії – останньому храмі, побудованому запорожцями. Він так описує свою знахідку: "Особливо привернули мою увагу сім підризників (один шовковий та шість полотняних), лиштви яких шиті золотом, сріблом, і кольоровим шовком..." [6]. По закінченні роботи з'їзду значна частина цих предметів перейшла у власність музею ім. О.М. Поля.

Після закінчення з'їзду до музею продовжували надходити численні предмети церковної старовини. Це було обумовлено тим, що, оглядаючи деякі храми в межах єпархії, Д.І.Яворницький побачив, як багатьом церковним старожитностям нашого краю загрожує повне знищення. Так, частина їх загинула в дерев'яних церквах від пожеж. Наприклад, церква на цвинтарі у м.Новомосковську була знищена пожежею з усім скарбом запорозьких часів. Частина церковних старожитностей була розкрадена злодіями, які робили безперервні напади на різні церкви. Дорогоцінні каміння на євангеліях, хрестах, іконах були зовсім втрачені, або замінені простим склом; старовинні

ікони роздані священиками селянам по домівках. Частина речей загинула від сирості, плісняви, гризунів. Деякі предмети церковної старовини систематично знищувалися духовенством, котре не розуміло їхньої справжньої цінності. Ікони були понівечені при так званій реставрації. Металеві хрести та чаші, коштовні по матеріалу, і по написам, зробленим на них, були розгвинчені та розкидані по різних кутам церков. Старовинні срібні оправки з ікон, з євангелій, старі ризи, епитрахилі, воздухи були продані гачирникам за копійки [7].

Для збереження цінних церковних предметів, вилучення їх з храмів і поповнення відділу церковних старожитностей, Д.І.Яворницький отримав у Синоду право на огляд і відбір до музею художньо-історичних речей, що перебували в церквах Катеринославської єпархії. Протягом 1906 року він зібрав близько 600 предметів церковної старовини, що характеризують кустарні й художні вироби переважно XVIII ст. Серед цих предметів були 46 євангелій, 38 чаш, 34 напрестольних хреста, 32 дарохранительниці, ікони, плащаниці, священицьке облачення, службові плати, натільні хрести тощо [8].

З часом склад колекції церковних старожитностей змінився, але й сьогодні найбільш цінними залишаються предмети, зібрані Д.І. Яворницьким у 1905-1910 рр. Серед церковних тканин до таких належать: сакос з каптана царя Михайла Федоровича, шитий з оксамиту, дві ризи з гаптованим опліччям та дві епитрахилі XVII ст. з Покровської церкви Нової січі; риза XVIII ст. з гаптованою сценою коронування Богородиці та різні воздухи XVIII ст. з Новомосковського Троїцького собору; риза XVIII ст. з гаптованим сюжетом «Перенесення мощів святого Миколая» та воздухи з запорозької Свято-Миколаївської церкви у Нових Кодаках. Пропоную більш детально розглянути дані предмети облачення в стильовому і художньому відношенні.

Огляд почнемо з унікального сакоса XVII століття (ДІМ, інв. №К-2401), зробленого з петельчастого золотного оксамиту італійського виробництва. Він надійшов до музею у 1905 році з церкви села Покровського Катеринославської єпархії. Зі слів Д.І.Яворницького записано, що цей сакос був перешитий з каптана царя Михайла Федоровича (1613-1645 рр.) – діда Петра I, але документальних підтверджень цьому факту немає. Цікава історія сакоса вже за часів його перебування в колекції музею: він довгі роки знаходився в експозиції, дивуючи відвідувачів, за радянських часів він був знятий з експозиції і потрапив у сховище, де він став зовсім ветхим і втратив всю свою красу; у 1989-1991 рр. сакосу був повернений первісний вигляд в реставраційних майстернях Ермітажу, завдяки старанням Галини Георгіївни Федорової – реставратора по тканинам з бригади Ніни Семенівни Пенягіної; і у 1991-2005 рр. він знову експонувався у залі, присвяченій історії запорозького козацтва [9]. Тепер сакос знаходиться у фондах «на відпочинку».

Одну з перших згадок про сакос (ДІМ, інв. №К-2401) можна знайти у дослідника нашого краю Володимира Машкова. У своїй роботі, описуючи

культові предмети з ризниці Катеринославського архієрейського дому, він згадує цей сакос, який, ймовірно, потрапив туди з Покровської церкви. Він так характеризує сакос: "Сакос алтабасний по золотій товстій тканині з підвищеними із пряденого золота і срібла квітами (іл.1). Навкруги рукавів, лиштви і по опліччю обкладений товстим срібним широким двобічним мереживом, а по краях рукавів, боків і лиштви таким самим мереживом меншої ширини; з такого ж мережива пошитий хрест на спині. Комір обшитий срібним газом; гудзиків прорізних 14, а дзвінців 4, підкладка білого коленкору. Вага сакоса 28 фунтів; довжина від коміра до нижнього краю лиштви 1 аршин 13 вершків, від коміра до кінця рукавів 14 вершків" [10].

Іл. 1. Сакос (фрагмент). Росія, XVII ст. Оксамит італійського виробництва, мереживо. Ткацтво. ДІМ, інв.№К-2401.

Треба зауважити, що в характеристиці сакоса, яку дає В.Машуков, неправильно вказана тканина. В книзі дослідника іноземних тканин В.Клейна детально досліджені алтабас і оксамит і зроблений такий висновок: «Строение ткани (т.е. алтабаса – М.Т.)... вполне тождественно со строением гладкого аксамита... Существенная разница заключается в том, что этот уток у оксамита всегда делается из пряденого золота, а у алтабаса – из золота волоченого, т.е. из тончайшей золотой проволоки. Это волоченое золото составляет отличительную особенность алтабаса» [11]. Крім того ця характеристика дана для гладкого оксамиту, тобто тканина золотна петельчаста апріорі визначається як оксамит. У нашому випадку сакос зроблений з тканини золотної петельчастої, а уток цієї тканини – з пряденого золота, таким чином можна стверджувати, що це оксамит.

В стильовому відношенні тканину сакоса (ДІМ, інв. №К-2401) можна визначити як барокову, адже в Європі стиль бароко змінює ренесанс у XVII ст., на відміну від України, де барокові мотиви з'являються на початку XVIII ст. Задача малюнку в стилі бароко – вразити глядача багатством та пишністю. Очі розбігаються по надзвичайній множині деталей з рослинних мотивів, що симетрично розташовані по боках центрального мотиву. Центральний великий мотив складається з зображення стилізованої квітки лілеї на короткій ніжці-стеблині зі срібною овальною серединкою і золотими пелюстками. По боках від неї знаходяться дві квітки лілеї меншого розміру, вони також мають золоті пелюстки і срібну серединку, тільки круглу, яка лежить на трьох округлих чашолистиках. Цей мотив зверху та знизу окреслений дугами з меншої висотою петельок, по яких виткані видовжені срібні листя аканту петельками більшої висоти. Центральний мотив не повторюється, по полю аксамиту розкидані різноманітні квіти лілеї, які оточені стилізованим листям аканта, а також великими та дрібними чотирипелюстковими квітами. Різна висота петельок створює особливу рельєфність візерунка, чергування золотої та срібної ниті підкреслює її. Контраст між золотом та сріблом відтворює гру світла і тіні, дійсно вражаючи глядача.

Інші предмети облачення і службові плати, що розглядаються у даній статті, мають одну спільну рису – гаптування шовком, золотою та срібною ниткою, і це не випадково. У XVII-XVIII столітті гаптування та вишивка в Україні досягають найвищого художнього рівня й технічної досконалості. Розквіт мистецтва вишивки був викликаний як розвитком цехів, так і розвитком жіночих монастирів, монахині яких займалися гаптуванням і вишивкою. Важливу роль в поширенні мистецтва вишивки відіграло піднесення економіки і культури, зростання попиту на художні світські та церковні тканини серед заможної козацької верхівки та священництва.

Найбагатше розшивали церковний одяг, щоб надати йому певної символіки, урочистості й святковості. У XVIII столітті навіть була видана низка царських указів, яка забороняла шити гаптований одяг світським особам, дозволено було виготовляти із золота і срібла тільки “платье, которое в церкви разойтися может” [12]. До священницького облачення XVII століття відносяться дві ризи з гаптованим опліччям (ДІМ, інв. №№ К-2399, К-2400) та епитрахиль середини XVII ст. (ДІМ, інв. № К-2403), що були вишиті у Києво-Вознесенському жіночому монастирі. Ще одна епитрахиль була вишита наприкінці XVII ст. у Чернігівському П'ятницькому жіночому монастирі. Ці предмети облачення надійшли до музею з церкви Покрова Богородиці останньої запорозької Січі на р. Підпільній. В музейному каталозі ризи записані за №№ 460, 461 [13]. Одна з риз (ДІМ, інв. № К-2399) шита з жовто-зеленого гладкого оксамиту з малиновим опліччям, на спині якого гаптоване зображення тронної Богородиці з пристоячими Пророками на чолі з Іоакимом і Анною, а спереду – постаті Преподобних Антонія та Феодосія Печерських. Друга риза (ДІМ, інв. № К-2400) шита з зеленого гладкого оксамиту з рудим опліччям, гаптованими зображеннями: на спині – Деісісного чину, на грудях –

Покрови Богородиці, обабіч якої напівфігурні зображення Преподобних Антонія та Феодосія Печерських. Краї обох риз обшиті срібним мереживом.

За манерою виконання, стилістикою та композиційною побудовою гаптовані зображення дуже схожі між собою. Зупинимося більш детально на композиції Деісісу (іл.2), оскільки в українських ризах така композиція була найбільш розповсюджена у XVII-XVIII століттях. В центрі зображений Ісус Христос як Господь-Вседержитель. Він одягнений у далматик з короною на голові, права рука здійнята у благословляючому русі, в лівій руці – розкрите євангеліє; обабіч нього – Богородиця, Іоанн Хреститель, позаду трону стоять архангели Михаїл та Гавриїл. Ліворуч та праворуч за Богородицею та Іоанном Хрестителем зображені постаті апостолів, з притаманними їм атрибутами: Петро з сувоєм Святого Письма та ключами від раю, Павло з мечем, євангелісти з книгами. Шитво виконане технікою “у прикріп”, яка була поширена у XVII – на початку XVIII ст. Обличчя постатей вишиті на саеті, графічно чіткою лінією чорними нитками технікою стебнування зроблені очі, брови, ніс. Бороди, волосся вишиті єдбавним швом. Обличчя Богородиці округле, миловидне, з м’якими виразними рисами. Обличчя Христа, Іоанна Хрестителя і апостолів – спокійні, ясні. Одяг Богородиці та Іоанна Хрестителя суцільно зашитий золотими нитками, що виділяє ці фігури серед інших, підкреслюючи їх значення. Композиція велична, урівноважена, побудована за принципом ритмічно-спокійного чергування фігур.

Іл. 2. Риза (опліччя). Україна, майстерня Києво-Вознесенського монастиря. XVII ст. Оксамит, золоті та срібні нитки. Ткацтво, гаптування; техніка „у прикріп”, обличчя шиті „по контуру” на саеті. ДІМ, інв.№К-2400.

Зверху і знизу композиція окреслена неширокими смугами рослинного орнаменту, гаптованого золотими нитками, в якому чергуються шестипелюсткова квітка та тюльпан, поданий ніби в розрізі; між парами квіток розташоване вузьке листя, що надає орнаменту хвилеподібного вигляду. Орнамент, як і композиція Деісісу, побудований за принципом ритмічного чергування елементів.

Іл. 3. Єпитрахиль (фрагмент). Україна, майстерні Києво-Вознесенського монастиря. XVII ст. Оксамит, золоті та срібні нитки. Ткацтво, гаптування; техніка „у прикріп”, обличчя шиті „по контуру” на саяті. ДІМ, інв.№К-2403.

Єпитрахиль середини XVII ст. (ДІМ, інв. № К-2403), що надійшла до музею у 1905 р., гаптована композицією «Благовіщення». Така композиція була розповсюджена серед сюжетів літургійного шитва на поручах і єпитрахілях у XVII – поч. XVIII ст. в Україні. На єпитрахилі (ДІМ, інв. № К-2403), що складається з двох вузьких і довгих смуг, зшитих між собою,

зображення розміщені симетрично в обох половинках композиції, по вертикалі одне над другим. У верхній частині гаптований архангел Гавриїл, ліворуч від нього – Марія (іл.3). Під ними – три пари святих. Кожна постать зображена в окремій арці. Архангел Гавриїл з галузкою у короткому верхньому й довгому нижньому одязі зображений анфас. Марія зображена біля аналою, на якому лежить книга; вона схилила голову ліворуч, ніби прислухаючись до звістки, що їй сповіщає Гавриїл. Зображення дещо спрощені й схематичні, одноманітність шитва поживлена швами прикріплень та чергуванням золотої й срібної нитки. Обличчя трохи видовжені шиті з саету, руки, бороди, волосся шиті шовком єдбавним швом. Контури кожної постаті чітко окреслені оранжевим шовковим шнуром. Сухість композиції поживляє рослинний орнаментальний мотив, розміщений над кожною аркою. За стилістикою розглянуті композиції яскраво демонструють “поствізантійські” традиції в українському гаптуванні в середині – наприкінці XVII ст., хоча Європі в цей час вже панує стиль бароко.

Ще одна епитрахиль з Покровської церкви Нової Січі з сюжетом “Древа Ієсеєвого” (ДІМ, інв. № К-2402) надійшла до колекції ДІМ у 1905 р. У стилістичному відношенні ця епитрахиль являє стиль бароко в гаптарстві. Вона виконана за малюнком Інокентія Щирського – відомого українського гравера, котрий плідно працював в останній чверті XVII – на початку XVIII ст., і має майже повну аналогію з епитрахиллю З Чернігівського обласного історичного музею ЧОІМ-1379. Єпитрахиль (ДІМ, інв. № К-2402), зшита з двох вузьких смуг зеленого оксамиту, кожна з яких гаптована симетричним орнаментом виноградної лози, що виростають з лежачих фігур царя Давида та Ієрея (іл.4). Реалістично трактована виноградна лоза з листям та гронами винограду має стрімкий, пружний рух вгору, утворюючи на своєму шляху округлі завитки у формі медальйонів. У них вміщено по 11 постатей царів та апостолів з кожної сторони. На вершині галузки, що в'ється від кореня Ієсеєвого, гаптована постать Іоакима в променистому медальйоні, а на вершині галузки від царя Давида – Анни в такому самому медальйоні. Між ними, у центрі в мандорлі саява зображено на повний зріст Богородицю з Дитиною та квіткою лілеї.

У XVIII ст. в Україні поширюється вишивка Літургійних покровів рослинними орнаментами технікою гладі. У вишивці гладдю стиль бароко проявився у застосуванні в орнаментиці пишних квітів, які мають тонкий малюнок, вибагливе закінчення пелюсток, ускладнені завитки, вусики; примхливі пагони, що в'ються по всьому полі орнаменту; пуп'янки та екзотичні плоди. Прикладом такої вишивки гладдю є воздух (ДІМ, інв. № К-2411), який надійшов до колекції з Троїцького собору м. Новомосковська Катеринославської губернії [14]. Він зшитий з зеленого шовку, облямований рожевою стрічкою. Вся композиція побудована симетрично, з ритмічним чергуванням троянд, тюльпанів, багатопелюсткових квітів, простір між якими заповнений дрібними квітками та вишеньками. Квіти зображені площинно, у

подовжньому та поперечному розрізі. Пелюстки їх починаються з найтемнішого тону, який наближаючись до краю, переходить у світлий. Краї пелюстків квітів зашиті срібною ниткою. Центр композиції посідає 4-кінцевий хрест з гострими кутами, вишитий срібною сухозлотицею технікою „у прикріп”; краї хреста обшиті тонким шовковим шнуром, який утворює петельчастий візерунок. Контрастне співставлення зеленого тла й червоно-

Іл. 4. Єпитрахиль (фрагмент). Україна, майстерні Чернігівського П'ятницького монастиря. Кін. XVII ст. – поч. XVIII ст. Оксамит, золоті та срібні нитки. Ткацтво, гаптування; техніка „у прикріп”, обличчя шиті „по контуру” на саєті. ДІМ, інв.№К-2402.

жовтих, бежево-коричневих квітів надає повітрю надзвичайної декоративності й святковості.

Наступні церковні тканини з колекції ДІМ можна з певною долею ймовірності віднести до майстерень Києво-Флоровського жіночого монастиря. Це – гаптоване опліччя ризи з сюжетом “Перенесення мощей Св. Миколая” (ДІМ, інв. № К-217) та воздух (ДІМ, інв. № К-56) із зображенням Бога-Отця, виконаних у середині – другій половині XVIII століття.

Запорозька риза XVIII ст. (ДІМ, інв. № К-217) надійшла до музею зі Свято-Миколаївської Новокодацької церкви Катеринославського повіту на початку ХХ ст. Опліччя цієї ризи зроблено з вишневого оксамиту і гаптоване сюжетним зображенням «Перенесення мощей Святого Миколая». Такий сюжет був не дуже поширений в гаптуванні XVIII століття, можливо, що риза виконувалася на замовлення саме для Свято-Миколаївської церкви. В композиції відчувається вплив стилю рококо – зображення оточене “С”-подібними завиваннями, золотий рослинний орнамент вільно розташований на вишневому тлі оксамиту. В центрі композиції гаптована золота труна, в якій лежить тіло Святого Миколая у коштовному архієпископському одягу, у супроводі процесії священників, які тримають палаючі свічі. Над ним, в оточенні блакитно-золотих хмарин, Ісус Христос у вигляді Царя Небесного. Завершує композицію вгорі обличчя Бога Отця у золотому німбі і Святий Дух у вигляді розгорнутих крил, їх фланкують два янголи, що надає композиції логічного завершення і динаміки (іл.5). Зображення сюжету перенесення мощів Св. Миколая урочисте, натхнене, монументальне, але оточуючий орнамент надає йому певної легкості.

Іл. 5. Риза запорозька (опліччя). Україна, майстерні Києво-Флорівського монастиря. 2-а половина XVIII ст. Оксамит, золоті та срібні нитки.

Ткацтво, гаптування; техніка „за картою”, обличчя мальовані.

ДІМ, інв.№К-217.

Гаптування опліччя виконано технікою “за картою”, що набуває поширення у XVIII ст., золотою та срібною сухозліткою, шовком та сканними нитками. Обличчя мальовані олією на полотні. На окрему увагу заслуговує

зображення хмар, на яких стоїть Ісус Христос. Це новий художній прийом передачі хмар, який вперше застосувала ігуменя Флоровського монастиря Олена. Хмари поділено на окремі площини, які напливають одна на одну. Поряд з золотою ниткою широко застосовується кольорова сканна – і хмари перетворюються у насичену кольором орнаментовану поверхню, що надає зображенню певної живописності. Решта ризи (ДІМ, інв. №К-217) зшита з парчі французького виробництва і демонструє орнаментацию тканини в стилі рококо. Головний мотив орнаменту складається з примхливо вигнутих завиванців, зі щільно приліпленими до них мушлями, натуралістично зображеними з хвилястими краями, в середині цих завиванців асиметрично розкидані турецькі гвоздики, подані ніби в розрізі, на стеблинках з листям.

Таким чином, розглянувши церковні тканини, що надійшли до культової колекції ДІМ з запорозьких церков, ми переконалися в дбайливому ставленні козаків до своєї церкви, в піклуванні про їх урочистість, святковість і коштовність, а також в слідуванні основним стильовим напрямкам, що панували у XVII-XVIII ст. у декоративно-ужитковому мистецтві, зокрема ткацтві і гаптуванні, як в Україні, так і в Європі. Крім того, можна стверджувати, що дані церковні тканини XVII-XVIII ст. становлять не тільки історичну, але й художню цінність і є багатством нашого народу.

Бібліографічні посилання:

1. Яворницький Д.И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. – К.: Веселка, 1995. – С. 64.
2. Там само, с. 284.
3. Там само, с. 291-293.
4. Там само, с. 397-398.
5. Эварницкий Д. И. Отчет Екатеринославского областного музея им. А.Н.Поля. 1905 – 1906 гг. – Екатеринослав, 1907. – С. 35.
6. Машуков В. Материалы к изучению церковной старины Украины. – Харьков: Печатное дело, 1905. – С.44-45.
7. Эварницкий Д.И. Отчет... – С. 12.
8. Там само, с. 13
9. Хорникова Г.Е., Божко Л.К. Блеск и романтика старины: Материалы к выставке / Днепропетровский исторический музей им. Д. И. Яворницкого. – Днепропетровск, 1991. – С.4.
10. Машуков В. Вказана праця, с. 29.
11. Клейн В. Иноземные ткани, бытовавшие в России до XVIII в., и их терминология. – М.: Издание Оружейной Палаты, 1925. – С.19.
12. Тиндик В.М. До історії музейної колекції. Лиштви підризників в збірці НМІУ // Тематичний збірник наукових праць до 100-річчя Національного музею історії України. З історії музею та його раритетів. – К.:, 1998. – С. 55.
13. Каталог Екатеринославского областного музея им. А.Н.Поля. – Екатеринослав, 1910. – С. 247.
14. Там само, с. 194.